

Тема уроку. Розділові знаки в простих ускладнених реченнях
(відокремлені члени речення)

Добрий день, дорогі учні!

*Сьогодні продовжуємо розглядати ускладнене речення,
поговоримо про відокремлення. Успіхів вам!*

1. Повторюємо вивчене на попередніх уроках.

- Пригадайте, які є види ускладнень у простих реченнях.
- Що таке означення?
- Назвіть види означень та способи їх вираження.
- Що таке прикладка?

2. Опрацюйте теоретичний матеріал.

Відокремлення — це смислове та інтонаційне виділення членів речення для посилення їхнього значення. Відокремлюватись можуть **додатки, обставини, означення** (також **прикладки**). На письмі **відокремлені члени** виділяються **комами** або **тире**.

Відокремлені означення

Відокремлюється:

- **поширене узгоджене означення** (дієприкметниковий зворот), якщо воно стоїть **після** означуваного іменника: Ген килим, **витканий із птиць**, летить над морем (Л. Костенко);
- **поширене узгоджене означення**, відділене від означуваного слова іншими членами речення: **Осяяний сонцем**, перед нами розкрився зовсім новий **світ** (О. Довженко);
- **означення**, якщо воно стосується особового займенника **я, ти, він** тощо: Загледівши здалека неньку, кидався Ярема їй назустріч, обіймав її, **закурену, засмаглу на сонці й вітрі** (П. Кочура). **Він** стояв на кормі з веслом, **суворий і красивий**, і дивився вперед поперек нас (О. Довженко);
- **означення**, якщо воно має **обставинний** відтінок (крім питання **який?**, можна поставити ще питання **чому? за якої умови? незважаючи на що?**) і

стоїть переважно на початку речення: **Скроплений** живлющою росю, росток пробився на безмежжі нив (П. Дорошко) — пробився (**чому?**), бо був **скроплений**.

Два або більше непоширених означень після означуваного іменника обов'язково відокремлюються лише тоді, коли перед цим словом є вже **узгоджене означення**. В іншому випадку відокремлення необов'язкове.

Приклад:

Абрикоса цвіте, **промениста, натхненна, крилата** (О. Головка). Бескиди сиві, **червоні** скелі, **дикі, непевні**, нависли над нами (Леся Українка).

Зверни увагу!

Якщо **відокремлене означення** має виразне експресивне значення, воно може виділятися **тире**: На підвіконні у вазі стояли хризантеми — **великі, білі, з краплинками роси на пелюстках**.

Відокремлення прикладок

Прикладки відокремлюються в тих самих випадках, що й **означення**, але тут для виділення частіше використовують **тире**.

Приклад:

Солов'ї, **нічні товариші мої**, у сад злетілись до вікна (П. Воронько). **Дзвіночок сміху** — мій син прокидається вранці (Є. Гуцало). А він, **орел**, клекоче, мов людям розказати хоче про поєдинок у яру (Т. Шевченко). А он уже видніє з далини столиця Вишневецького — **Лубни** (Л. Костенко).

Завжди відокремлюються **прикладки**, які приєднуються до означуваного іменника словами **тобто, або (= тобто), чи (= тобто), наприклад, зокрема, особливо, на ім'я, на прізвище, родом, так званий**.

Приклад:

Їдете ви компанією, **тобто колективом**, так чоловік із п'ять (Остап Вишня).

Прикладка із словом **як** відокремлюються лише тоді, коли вона має відтінок **причини**. У решті випадків прикладка із словом **як** не відокремлюється.

Приклад:

Ліс зустрів мене **як друга** горлиць теплим воркуванням... (М. Рильський).
Кривинський, (**чому?**) **як посередник**, вийшов наперед громади... (Панас Мирний)

Джерело: Мій клас

Також перегляньте відео:

<https://www.youtube.com/watch?v=gmol6KHt1j0>

https://www.youtube.com/watch?v=ZKLFO_iT5-o

3. Виконуємо тренувальні вправи.

Вправа 1.

Перепишіть речення, розставте, де потрібно, коми при відокремлених означеннях.

- 1.Розгромлені в запеклих боях котились за Дніпро величезні гітлерівські полчища (О.Довженко).
2. Стомлені за денну пору бджоли вели якусь тиху таємну пораду між собою, і тільки було чути ніжне заспокійливе гудіння (В.Івченко).
- 3.В імлистій долині осяяні срібним промінням сонця стояли широкі лани золотого жита і пшениці (М.Коцюбинський).
4. Навіть діти занепокоєні батьківською тривогою довго не засинали (А.Головко).
- 5.Освітлені сонцем схили світяться смарагдом (В.Шевчук).
6. Заглиблена у спогади не почула, як розчинилися двері (А.Шиян).
- 7.Палкої, поетичної вдачі вона не могла вдовольнитися буденним життям (М.Коцюбинський).
8. Над берегом послався густо зацвічений білою ромашкою луг (В.Козаченко).
9. Напоєний незабаром зіллям зогрітий теплом Остап розплющив очі (М. Коцюбинський).
- 10.Переможений поглядом її променистих очей він якось зів'яв (А.Хижняк).

Вправа 2.(усно)

Прочитайте речення. Знайдіть у них неузгоджені означення. Поставте, де потрібно, розділові знаки.

1. Вбігла сусідка у фартусі просто від печі (В.Земляк). 2. Тимко у новому сіренькому костюмчикові штани навипуск поверх чобіт картуз на кучерях стоїть понуривши голову прощається з рідними (Гр.Тютюнник). 3. Зараз за Музичною скелею були на Дніпрі сумні скелясті острови а з правої руки з високого скелястого берега вже дивились на запорожців Старий Кодак з його біленькими хатками невеличкою церквою й височенними окопами (А. Кашченко). 4. Уся в чорному з прив'ялими біля уст борознами часу вона нагадує тих матерів які у церквах вимолюють долю дітям (М.Стельмах). 5. Переляканий без шапки запорошений снігом мчався Василько по дорозі назустріч холодному вітру (М.Куліш). 6. Підперезаний налигачем у гостроверхій старій шапурині він побрязкуючи занозами поволеньки збирався на оранку як той чумак по сіль (Гр.Тютюнник). 7. Через дорогу проти церкви стояла школа нова висока під залізом (М.Куліш).

Актуалізуємо опорні знання.

- який член речення називається обставиною?
- назвіть види обставин.

Вивчаємо новий матеріал.

Перегляньте відео та ознайомтеся з теоретичним матеріалом.

<https://www.youtube.com/watch?v=A3ZNkU77nWA>

Відокремлені обставини, виражені дієприслівником, дієприслівниковим зворотом, іменником у непрямих відмінках, прислівниками, виділяються комами.

Обставини відокремлюють

Якщо виражені дієприслівниковим зворотом (незалежно від позиції в реченні)

- *Надвечір, **добре притомившись**, качиний виводок повернувся до рідного острівця (А. Шиян).*

Якщо виражені одиничним дієприслівником (як перед присудком, так і після нього)

- ***Домовившись**, ми потисли один одному руки. Хлопці розійшлися, **погомонівши**.*

За бажанням автора відокремлюють обставини, введені за допомогою прийменників *попри*, *залежно від*, *відповідно до*, *згідно з*, *з огляду на*, *унаслідок*, *подібно до*, *на відміну від*, *за відсутності*, *за браком*.

Приклад:

Попри попередження керівника групи, кілька дітей спустилося до ріки. Залежно від позиції в реченні поширене означення виділяють або не виділяють комами.

Обставини не відокремлюють

Якщо виражені дієприслівниковим зворотом фразеологічного типу	• <i>Він говорив не переводячи духу.</i>
Якщо виражені єдиничним дієприслівником зі значенням способу дії	• <i>Сашко сидить наступившись.</i>
Якщо однорідні обставини поєднуються неповторюваним сполучником і .	• <i>Бійці боролися мужньо і не шкодуючи свого життя.</i>
Якщо обставина виражена дієприслівниковим зворотом, на початку якого стоять підсилювальні частки і, й, лише, тільки	• <i>Вийду гуляти тільки виконавши домашнє завдання.</i>
Якщо обставини різні за значенням	• <i>Учора над містом пройшла гроза.</i>

Відокремлені уточнювальні члени речення

Відокремлений уточнювальний член речення конкретизує зміст однойменного попереднього члена, звужуючи або обмежуючи його значення. Уточнювальні члени відповідають на питання *а де саме? а коли саме? а як саме? а який саме? а що саме?* і под. (внизу, **біля підніжжя гори**; вчора, **о першій годині**; темний, **аж чорний**).

Відокремлені уточнювальні члени речення в усній мові виділяються паузами та зміною інтонації, а на письмі — парними комами, рідше — парними тире.

Найчастіше уточнювальними бувають обставини місця, часу, а іноді — й обставини способу дії, означення, присудок, підмет, додаток.

1. [звідки?] Згори, [а звідки саме?] **з міста**, текли до води запахи вечірніх лип. (Ю. Яновський.)
2. [коли?] Рано, [а коли саме?] **за холоду**, з росою добре жати. (І. Франко.)

3. Данилко [як?] *радо*, [а як саме?] *з підскоком*, біг до сусідів.
(Петро Панч.)

4. Над оболонню висять низько [які?] білі, [а які саме білі?] *аж прозорі*, хмари. (І. Нечуй-Левицький.)

5. Під синім склепінням високого неба розкинувся [який?] широкий, [а який саме широкий?] *аж до самого обрію*, степ.
(Ю. Бедзик.)

Відокремлені уточнювальні члени речення можуть вводитися в речення також за допомогою слів *тобто*, *цебто*, *або* (=тобто), *чи* (=тобто), *а саме*, *наприклад*, *зокрема*, *у тому числі*, *особливо*, *навіть*, *хіба що*, *причому*, *мабуть*. Такі слова від уточнювальних членів речення комою не відділяються.

1. *Щастя* [кого?] художника, [а кого саме?] *зокрема письменника*, невіддільне від щастя його народу. (П. Воронько.)

2. [хто?] *Більшість*, [а хто саме?] *особливо молодь*, вбачали в поїзді до Морниці веселу розвагу. (І. Вільде.)

Пам'ятаймо також про відокремлені додатки!!!

Відокремлення додатків

Відокремлюються додатки, що мають значення виключення або виділення і починаються словами *крім*, *окрім*, *окрім*, *за винятком*, *зокрема*, *особливо*, *наприклад*, *на відміну від*.

1. *Старий* зараз ніякої роботи не визнає, *окрім пасіки*. (М. Стельмах.)

2. *Всі, за винятком Бойчука*, здивовано дивилися на шкіпера.
(М. Трублаїні.)

Джерела: Мій клас;

https://webpen.com.ua/pages/Syntax_and_punctuation/separated_parts_of_the_sentence.html

Вправа 3 (усно) на ст.125

Вправа 4

Спишіть, розставляючи потрібні розділові знаки.

Відокремлені обставини підкресліть.

1. Майстер зрізав очеретини вирівнював і ладнав їх не відчуваючи ні втоми ні вогкості ні палких укусів комарів.

2. З дитинства всупереч схоластичній науці дяків Тарас прилучаючись до всього народного всотуючи в кожну жилку дух героїчності, незборності й високої поетичності своїх мужніх і талановитих пращурів осмислено дозбирував дорогоцінні зерна національної духовності.
3. Тужливо подивившись у небо лелека від криниці повертається назад у бічну вулицю.
4. Хіба ж я міг піти не пообідавши?
5. Стомившись від напливу вражень Шептало спинився нашорошив вуха і сторожко скосив очі.
6. Відчинивши навстіж вікна і двері на ганок я впивав у себе на повні груди чисте тепле вогкувате м'яке повітря морське.
7. Дівчина маючи на своїй голові вінок володіє чарами.
8. Пригнувшись під розбуялим кущистим бузком я ступив на стежку.
9. Перед нами відкрилося село розкинувшись серед хлібів.

10. І довго так стояв малий Мирон то схиляючись то повертаючись над бродом але лізти у воду все якось не смів.

11. Татари вбивають і палять залишаючи за собою пустош.

4. Підсумки уроку..

Питання для самоперевірки:

- які є види означень?
- Назвіть умови обов'язкового відокремлення означень.
- Які умови є ситуативними?
- Чи завжди відокремлюються прикладки?
- Що вам здалося сьогодні під час уроку легким?
- Над чим ще треба попрацювати?

Рефлексія.

- на початку уроку про відокремлені члени речення я знав (знала)...
- під час уроку з'ясував (з'ясувала)...
- легким було...
- виникли труднощі при...
- свою роботу я оцінюю як...

5. Домашнє завдання. Ст. 120 - 121 (ознайомитися), виконати вправу "Пунктуаційний практикум"

Пунктуаційний практикум

- **Запишіть речення, розставляючи потрібні розділові знаки. Підкресліть уточнювальні члени, поясніть їх значення.**

1. Саме тут на Київщині Емму Андієвську застала війна. 2. Недалеко той час, коли людина одержить у свої руки надзвичайне джерело сили атомну енергію (О. Марискевич). 3. Народився Олександр Потебня в Україні на Полтавщині (Л. Семака). 4. Тут світло всюдишуще тобто божественне (С. Кримський). 5. Стежка піднімалася ще

вище на саму гору, під якою западав Чорний яр (В. Врублевська). 6. А так по-зłodійськи зустрічатися не варто (К. Мотрич). 7. Над Сашком пролітало обличчя Чепіжного, воно швидко летіло туди у степи у яри за Буг до лиманів (М. Вінграновський). 8. Це зараз на відстані кількох десятків літ пам'ять і зір малюють найбільш характерні картини тої пори (В. Гей). 9. Духовна культура зв'язана з матеріальною культурою міцними нитками хоч і невидимими (В. Русанівський). 10. Вони оті володарі посли купці поети лиш можуть наблизитися до трону, здаля поклонятися (Р. Іванченко).

- Назвіть односкладне речення, укажіть його вид.
- Визначте, чим ускладнені речення, крім уточнювальних членів.